

คติความเชื่อในตำรายาไทย

ดอกกรัก พยัคศรี¹

ความเชื่อเป็นสิ่งที่ธรรมชาติบันดาลให้เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน สิ่งใดที่ผู้คนได้ประสบพบ ได้สัมผัสด้วยอายตนะทั้ง 6 ย่อมเกิดผลกระทบขึ้น เช่น รูปกระทบตา จะเกิดความรู้สึกว่า รูปที่เราเห็นนั้นเป็นอย่างไร ในทางพุทธศาสนานั้นเรียกผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ว่า จักขุวิญญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางตา เวลาใช้หูฟังเสียงก็จะเกิดความรู้สึกทางหู สิ่งที่ได้สัมผัสทางใดทางหนึ่งนั่นเองที่เป็นต้นเหตุแห่งความเชื่ออันเป็นสัญเจตนา จุดเบื้องต้นส่วนนามธรรม ซึ่งต่อมาก็เกิดการเสริมเติมแต่ง โดยมีสิ่งแวดล้อมที่เราได้สัมผัสทุกเมื่อเชือวัน เป็นเครื่องที่ทำให้เจริญเติบโตมากขึ้น และเมื่อใจคิด ความเชื่อด้านรูปธรรมก็ก่อกำเนิดเป็นรูปเป็นสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งรวมความว่า ความเชื่อมี 2 ประการ คือ ความเชื่อที่เป็นนามธรรม และความเชื่อที่เป็นรูปธรรม (มณี พยอมยงค์ 2536, 66-67)

การสร้างความเชื่อของมนุษย์ เกิดขึ้นจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “อวิชชา” คือความไม่รู้นั่นเอง หากเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม เป็นต้น ก็เกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นผู้บันดาลให้เกิดเป็นเช่นนั้น อย่างนี้ จึงได้พากันสร้างความเชื่อเรื่อง ผี เทพารักษ์ วิญญาณ ขึ้นมาเพื่อสมมติว่าเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ธรรมชาติต่างๆ เหล่านั้น และมนุษย์ก็จัดทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา สักการะ เช่น สรวง เพื่อให้สิ่งที่อยู่เบื้องหลังนั้นพอใจ จนคลายความรุนแรงของเหตุการณ์ มีความกรุณาต่อมนุษย์ และสามารถให้คุณ บันดาลความสุขมาให้ (มณี พยอมยงค์ 2536, 69)

ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ต่างมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญาณนิยม คือ มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณว่ามีอยู่จริง และต้องทำพิธีกรรมบางอย่างเพื่อบวงสรวงกราบไหว้ให้วิญญาณอารักขา และมอบความสวัสดิมีชัยในกิจการงานของตน ในศิลาจารึกสุโขทัย กล่าวถึงการบวงสรวงเทพยดาที่ปกปักรักษาเมืองสุโขทัย โดยเรียกวิญญาณอารักขานั้นว่า “พระชะพุงผี” หากทำการเช่นไหว้ดี พลีถูก ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าหาก เช่นบ่ดี พลีบ่ถูก ก็จะถูกลงโทษ คำว่า “ผี” ก็หมายถึงวิญญาณ ในสมัยโบราณ คนไทยเรียกวินญาณทั้งหลายว่า ผี ทั้งนั้น ไม่ว่าจะผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผี ปู่ ผีตา ผีนา ผีไร่ เป็นต้น ถึงแม้ว่าต่อมาคนไทยได้รับเอาพุทธศาสนามานับถือแล้ว แต่ความเชื่อดั้งเดิมตามแบบวิญญาณนิยมนี้ก็ไม่ได้สูญหายไป หากแต่ยังมีการนับถือควบคู่กันกับพุทธศาสนาตลอดมา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2536, 328-329)

¹ นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

ความเชื่อที่ปรากฏในเอกสารโบราณตำรายา เป็นความเชื่อที่อยู่กับคนไทยในสมัยโบราณมาช้านาน มีทั้งความเชื่อโดยทั่วไปที่คนในท้องถิ่นต่างมีร่วมกัน และความเชื่อเฉพาะในศาสตร์การแพทย์แผนไทย ความเชื่อทั่วไปที่มีร่วมกันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อเฉพาะในศาสตร์การแพทย์แผนไทยนั้น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเกิดโรค ความเชื่อเรื่องของพิธีกรรมและคาถาอาคม

ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นถูกปลูกฝังอยู่กับมนุษย์มาตลอด สิ่งเหนือธรรมชาติคือสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมจากธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏเป็นรูปร่างที่เป็นนามธรรม เช่น ผี ปีศาจ เทวดา เรื่องราวทางไสยศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้สามารถให้คุณหรือให้โทษแก่มนุษย์คนใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับการเคารพนับถือ หากมนุษย์ต้องการให้สิ่งเหนือธรรมชาติให้คุณแก่ตน ไม่ให้โทษ ก็ต้องทำการบูชา ด้วยสิ่งของ หรือจัดทำพิธีกรรมบวงสรวง เพื่อเซ่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความพอใจ จะได้ไม่ให้โทษแก่มนุษย์

สิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ ผี สาง เทวดา อะไรก็ตามที่อยู่ไปนอกเหนือไปจากธรรมชาติที่มนุษย์รู้ บางครั้งความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ก็อยู่ในสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย มนุษย์เองก็มีความเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้เป็นผู้กระทำให้เกิดขึ้น สิ่งเหนือธรรมชาติที่สะท้อนจากตำรายาเหล่านี้ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

1. ความเชื่อเรื่องผี ในเอกสารโบราณตำรายาได้สะท้อนความเชื่อเรื่องผีว่า โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับคนเรานั้น บางครั้งก็เกิดจากอำนาจของผีเป็นผู้กระทำ มีความเชื่อเรื่องพญามัจจุราช อันเป็นผู้กุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ หากป่วยหนักมากๆ ยากแก่การรักษา ก็เหมือนกับชีวิตของคนไข้ได้อยู่ในนมือของพญามัจจุราชแล้ว ตัวอย่างเช่น

อันว่าเพื่อไข้ ๘ ประการ เพื่อเหตุแต่ก่อนต้องโภยไข้ใจ เพื่อเดินทางใกล้แล้วร้อนแล ไข้เพื่อนอน ไข้เพื่อต้องผี นี้ต้องกฤษติยา เพื่อไข้ป่า เพื่อไข้อาหาร ในเมื่อไข้สันนิบาตนั้นแล (NPT006-005, 7.)

“ไข้เพื่อต้องผี” หมายถึง ป่วยไข้ไม่สบายอันมีสาเหตุมาจากผี

ตำราหลวงแก้โลหิตเข้าติดกระดูกสันหลัง หัวหนาวแห้งกรังอยู่ เลือดนั้นแล่นเข้าจับเอาหัวใจให้ละเมอเพื่อไปตั้งผีเข้า ให้จุกเสียด บางทีก็ให้เป็นผีหัวคว่ำ เป็นต่างๆดังนี้ เหมือนเข้าอยู่ในนมือพญามัจจุราช จะแก้ให้เอาน้ำหญ้าไซทะนาน ๑ น้ำลูกบวบขมทะนาน ๑ เปล้าน้อย ๑ ลูกจิงจ้อน้อย ๑ หางปลาไหลแดง ๑

รากไคร้เครือ ๑ ยางสลัดได ๑ ยางตาตุ่ม ๑ ต่างวงตาล ๑ ต่างผักโหมหนาม ๑
เอาสิ่งละ ๑ สลึง ดินประสีขาว ๑ หอยแครง ๑ หอยขม ๑ หอยจับแจง ๑ หอย
สามสิ่งนี้เผาไฟ ลูกมะกล่ำขาว ๑ รากตองแตก ๑ ต่างสำโรง ๑ เอาสิ่งละ ๑
เฟื้อง ๒ สลึง ยาดำ ๑ สลึง ยาทั้งนี้กว่นเข้าด้วยกันให้ปั้นก้อนได้ ธาตุเบาเกิน ๑
ไพ ธาตุหนักเกิน ๒ ไพ ลงจนถึงเสลด แก้วสารพัดโรคตั้งกล่าวมาแต่ต้นตลอดถึงทุ
ลภาวะสา มุตชาติ อุปทม องคสูตร ชำร้ว ไล่ด้วนไล่ลาม ยาขนานนี้ได้ใช้มามาก
แล้วหายมาโดยมากแล (NPT003-010, 13.)

ความเชื่อเรื่อง พญามัจจุราช อันเป็นผู้กุมชะตาชีวิตและผู้ตัดสินหลังความตาย

2. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ การแพทย์แผนไทยมักจะไปเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับไสยศาสตร์ในเรื่อง
ของคาถาอาคมบางประการที่ใช้ร่วมกับการทำ หรือการใช้ยาสมุนไพร นอกจากนี้คนไทยในอดีตยังมีความเชื่อ
ว่าความเจ็บป่วยบางอย่างเกิดจากการกระทำของไสยศาสตร์ จึงต้องแก้ด้วยยาสมุนไพรที่กำกับด้วยคาถา
ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเชื่อว่าเป็นคาถาอาคมด้านสว่างที่จะช่วยรักษาอาการของโรคที่เชื่อว่าถูกกระทำจากคุณ
ไสย หรือผีที่เป็นเรื่องของด้านมืด คาถากำกับยาสมุนไพรที่ใช้แก้คุณไสยเหล่านี้มักเป็นคาถาที่กล่าวถึง พุทธคุณ
ธรรมคุณ สังฆคุณ และคาถาหัวใจต่างๆ ที่เป็นตัวอักษรย่อของคาถานั้นๆ เช่น คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์
คาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 คาถาหัวใจพระอภิธรรม เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ยาหม้อใหญ่ เอาคล้า ๓๓ แว่น ลงด้วยอาการ ๓๒ ไบมะนาว ๑๐๘ ลงด้วย
พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จนจบ น ม น อ นย กยนก กย อย นย อนุภ
ลงเปลือกขี้เหล็ก ๓ เปลือก น โม พุท ธา ย ลงขมิ้นอ้อย ๕ แว่น ส วิ ทา ปุ ก ย
ป ลงว่านหางช้าง ๗ ไบ ส ถ วิ ปี ป ส อ ลงบอระเพ็ด ๗ ท่อน ม อ อู ลงตา
ไม้ไผ่ป่า ๓ ตา น ม พ ท ลงมะกรูดลูก ๑ ผ่า ๔ ซีก แก่นแสมทั้ง ๒
เถาว์ลัยเปรียง ๑ จันทน์ทั้ง ๒ แก่นขี้เหล็ก ๑ แก่นประดู่ ๑ แก่นปรู ๑ แก่น
มะหาด ๑ แก่นผาง ๑ ไบมะกา ลงตรี(นิ)สิงเห เกษรบัวหลวง ๑ ไม้สัก ๑ ฝักคุณ
๕ ฝัก ยาดำ ๓ บาท ลงยาหม้อใหญ่ คุณไสย ลมเพลมพัด แก้วผีต่างๆ ทั้ง ๑๓
ภาษาวิเศษนักแล (NPT001-008, 6-7.)

ยาหม้อใหญ่นี้รักษาคุณไสยที่ถูกลมเพลมพัด(อาการเจ็บป่วยโดยหาสาเหตุไม่ได้ คนโบราณเข้าใจว่า ต้อง
คุณไสยคุณผี(ผีทำ) คุณคน(คนทำ) หรือถูกของที่มีวิชาไสยศาสตร์ปล่อยมาตามลม) และแก้ไข้ที่เกิดขึ้นจากการ

กระทำของผีต่างๆ ได้ 13 ภาษาหรือ 13 ชนิด ด้วยกัน โดยใช้สมุนไพรต่างพร้อมกับการลงคาถาทง พระพุทธศาสนากำกับด้วยยาแต่ละตัว

ภาพที่ 1 หม้อต้มยาโบราณ

ลัทธิการิยะ จะเกล้ายาครู ฤฎา แก้ม ๕๐๐ จำพวก ดีปลั่งดีเดือด ลมบาทจิต เป็นบ้าเสียใจ หา สติมิได้ แก้มขากระทำ ต้องคุณคนแลคุณผี แลผีชะมบ ผีปอบก็ ดี ให้ทำยานี้รับประทาน... (NPT007-009, 15.)

ยาครู ฤฎา นี้สามารถแก้โรคลม แก้มขากระทำ (ในที่นี้หมายถึง ถูกกระทำให้เกิดโรคจากผู้ที่มิคาถาอาคมทางไสยศาสตร์) ถูกคุณคนและคุณผี ผีชะมบ(ผีผู้หญิงที่ตายในป่าและสิงอยู่ในบริเวณที่ตาย มีรูปเห็นเป็นเงา ๆ แต่ไม่ทำอันตรายใคร ฉมบ หรือ ทมบ ก็ว่า.) ผีปอบก็ดี

โลกทัศน์ของคนไทยในอดีตเชื่อว่าในโลกนี้ไม่ได้มีเพียงสิ่งมีชีวิตที่มองเห็นได้ สัมผัสได้เท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่มีมนุษย์มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ อยู่ร่วมกันในสังคมของตนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นคนในสังคมที่มีความเชื่อเรื่องผี และสิ่งเหนือธรรมชาติจะเป็นผู้ที่เคารพนบในสิ่งที่ไม่เห็นเหล่านั้น เพราะเชื่อว่าเขาจะบันดาลให้เกิดทั้งสิ่งที่ดี และสิ่งที่ไม่ดีให้เกิดขึ้นกับตนสังคมของตน การแสดงความเคารพนบต่อสิ่งเหล่านั้นมักจะแสดงออกผ่านทางอาการ หรือพิธีกรรมบางอย่าง เพื่อให้สิ่งที่ไม่เห็นเหล่านั้นรับรู้และเข้าใจในเจตนารมณ์ของตน เริ่มตั้งแต่การยกมือขึ้นไหว้ป่าเขา เจ้าที่เจ้าทาง ที่ตนได้เดินทางเหยียบย่ำในเขตแดนหรือพื้นที่ของเขา การขอ

อนุญาตกระทำได้บ้างบางอย่าง การขอโทษที่ได้ล่วงเกินหรือประพฤตินั้นไม่เหมาะสม ไปจนถึงการจัดทำพิธีกรรมเพื่อเช่นไหว้เลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีนา ผีไร่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เพื่อต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเหล่านั้นดลบันดาลให้เกิดความสงบสุข เพาะปลูกพืชได้ผลงอกงาม น้ำฝนน้ำท่าบริบูรณ์ ปกป้องรักษาไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บแก่คนในชุมชนของตน เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องพิธีกรรม และคาถาอาคมในตำรายา

ในเอกสารโบราณตำรายาได้สะท้อนความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในการทำยาสมุนไพร ยาบางตำรับก็มีการทำพิธีกรรมเพื่อให้ยาสมุนไพรขานานนั้นๆ มีประสิทธิภาพในการใช้งานที่นอกเหนือไปจากการรักษาแบบปกติ ในหัวข้อนี้จะรวมไปถึงการใช้คาถาอาคมที่ส่วนใหญ่มาจากคาถาในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและคาถาอาคมนี้ถูกใช้ในทุกระบวนการของการทำยาสมุนไพร เริ่มตั้งแต่พิธีกรรมการเก็บยาสมุนไพร การลงคาถากำกับตัวสมุนไพรแต่ละชนิด พิธีกรรมและคาถาอาคมในการปรุงยา ตลอดจนถึงพิธีกรรมและคาถาอาคมในการใช้ยา

1. พิธีกรรมการเก็บยาสมุนไพร หมอยาพื้นบ้านในอดีตมักจะไปเก็บสมุนไพรในป่า เนื่องจากสมุนไพรบางชนิดที่ขึ้นอยู่ในป่าจะมีประสิทธิภาพหรือออกฤทธิ์ได้ดีกว่านำมาปลูกเองที่บ้าน นอกจากนี้การเข้าไปเก็บสมุนไพรนั้น หมอยาจะได้ตัวยาคือเป็นทั้งพืชสมุนไพร สัตวสมุนไพร และแร่ธาตุ ครบถ้วน การเข้าไปเก็บสมุนไพรของหมอยาก็มีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในป่าล้วนมีเจ้าของซึ่งก็คือ เจ้าป่า เจ้าเขา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นการจะไปเก็บอะไรออกจากป่า ก็จะต้องทำพิธีกรรมการ “ขอ” เพื่อเป็นการบอกให้เจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเป็นเจ้าของสมุนไพรได้รับรู้เสียก่อน และเป็นการขออนุญาตเก็บสมุนไพรออกจากป่า โดยไม่ให้มีเหตุร้ายใดๆ เกิดขึ้นกับตน ตัวอย่างเช่น

ยาแก้เบาปวด ท่านให้พลี เอาโคกกะออม หมาก ๓ คำมัด ๓ เปลาะ ผาง ๑ บาท
สารส้ม ๑ บาท กินที่ ๑ แก้วเปลาะ ๑ *๓๐* (NPT001-010, 22.)

พลี ในที่นี้หมายถึงการบวงสรวงเซิญยาเอามาใช้ หรือ ขอแบ่งเครื่องยามาใช้โดยทำพิธีบวงสรวง เช่น เมื่อจะเก็บตัวยามาใช้ทุกครั้งต้องพลีก่อน ถ้าไม่มีเครื่องบวงสรวงก็ใช้วิธีง่ายๆ โดยการนั่งคุกเข่าประนมมือหันหน้าเข้าหาต้นยานั้น แล้วกล่าวคำ “พ่อหมอจำ ขอแบ่งยาไปรักษาคนไข้ ขอให้คนไข้หายจากโรคภัยประดุจดังพลีทิ้งด้วยเถิด”

2. การลงคาถาอาคมกำกับตัวยาคือ เป็นการนำมนต์คาถาทางพระพุทธศาสนามาใช้สวดกำกับตัวยาคือ ในเอกสารโบราณตำรายา มักใช้คำว่า “ลง” หรือ “เสก” ส่วนใหญ่มักเป็นคาถาหัวใจต่างๆ ที่เป็นอักษรย่อ ของแต่ละมนต์คาถานั้นๆ นอกจากนี้มนต์คาถาที่กำกับตัวยาคือมักจะมีตัวเลขที่สัมพันธ์กับจำนวนของสมุนไพรชิ้นนั้นๆ เช่น ขมิ้นอ้อย 5 ชิ้น ก็จะเสกด้วยคาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ (น โม พุท ธา ย) บอระเพ็ด 7 แว่น เสกด้วย

คาถาหัวใจพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ (ส วิ ทา ปุ ก ย ป) ขมื่นอ้อย 4 ชั้น เสกด้วยคาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 (น ม พ ท) เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น

ยาแก้หญิงออกไปแล้วมันให้คลั่งเลือดเอายานี้แก้ เอารากมะตูม ๑ รากกันทะลิ
กา ๑ ตาอ้อยแดง ๗ ตา บอระเพ็ด ๑ ลูกกะตอม ๑ เปลือกไม้แดง ๑ ขมื่นอ้อย
๕ ชั้น ลงด้วยพระเจ้า ๕ พระองค์ ต้มกินหายแล ๗๐๗ (NPT007-003, 20.)

๕ พระองค์ เป็นชื่อของคาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ คือ น โม พุท ธา ย หมายถึง พระนามย่อของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกัปป์ ดังนี้ น คือ พระกกุสันธะ พระพุทธเจ้าองค์แรก โม คือ พระโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง พุท คือ พระกัสสปะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สาม ธา คือ พระโคตมะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สี่(ปัจจุบัน) และ ย คือ พระศรีอาริยมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ห้าองค์สุดท้ายในภัทรกัปป์

ยาใช้จับ เอาเถาย่านางกำมื่อ ๑ บอระเพ็ด ๗ แฉ่นลงด้วย ส วิ ธา ปุ ก ย ป ๑
หัวหอม ๓ หัวลงด้วย ที ม ส อ ุ ขุ ขมื่นอ้อย ๕ แฉ่นลงด้วย น โม พุท ธา ย ต้ม
กินแก้ไขจับตีนกแล ๑- (NPT001-009, 5.)

ส วิ ธา ปุ ก ย ป คือ คาถาหัวใจพระธรรม หรือพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ พระอภิธรรม คือธรรมะชั้นสูง หัวใจของอภิธรรมจะกล่าวถึงเรื่องของจิต เจตสิก รูป และนิพพาน โดยมีคัมภีร์ทั้ง 7 ดังนี้ 1. ส. หมายถึง คัมภีร์พระธรรมสังคณี 2. วิ. หมายถึง คัมภีร์พระวิภังค์ 3. ธา. หมายถึง คัมภีร์พระธาตุกถา 4. ปุ. หมายถึง คัมภีร์พระบุคคลบัญญัติ 5. ก. หมายถึง คัมภีร์พระกถาวัตถุ 6. ย. หมายถึง คัมภีร์พระยมก 7. ป. หมายถึง คัมภีร์พระมหาปฎฐาน

ที ม ส อ ุ ขุ คือ คาถาหัวใจพระสูตร ซึ่งเป็นคาถาย่อชื่อคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก มีจำนวน 5 คัมภีร์ ได้แก่ ที คือ ทีฆนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรยาว), มะ คือ มัชฌิมนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรขนาดกลาง), สัง คือ สังยุตตนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรประมวล คือประมวลเรื่องต่างๆ เป็นพวกรๆ ไว้แห่งเดียวกัน), อัง คือ อังคุตตรนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรอัน “ ยิงด้วยองค์ ” คือ จัดธรรมะเป็นหมวด 1, 2, 3 ,4 เป็นต้น), ขุ คือ ขุททกนิกาย (หมวดพระสูตรเบ็ดเตล็ดเล็กๆ น้อยๆ)

น โม พุท ธา ย คือ คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ พระนามย่อของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกัปป์ ดังนี้ น คือ พระกกุสันธะ พระพุทธเจ้าองค์แรก โม คือ พระโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง พุท คือ พระกัสสปะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สาม ธา คือ พระโคตมะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สี่(ปัจจุบัน) และ ย คือ พระศรีอาริยมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ห้าองค์สุดท้ายในภัทรกัปป์

ยาลงเลือด ท่านให้เอา ใบทองหลางใบมน ๑ ขมิ้นอ้อย ๔ ชิ้น ลงธาตุทั้ง ๔ ชึ่ง
ห้าขึ้นลงด้วยห้าพระองค์ เสกประจุขาด ชึ่งเท่ากันขมิ้นเอายาวองคุลี บดละเอียด
กินกะเหล้าประสิทธิแล (NPT001-010, 16.)

ธาตุทั้ง ๔ คือ คาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 ได้แก่ น ม พ ฐ คาถาแต่ละตัวอักษรย่อนี้มาจาก 1.น คือ ธาตุน้ำ
หรืออาโปธาตุ ใช้ในทางเสน่ห์ เมตตามหานิยม 2.มะ คือ ธาตุดินหรือปถวิธาตุ ใช้ในทางขับไล่ภูตผีปีศาจ 3.
พะ คือ ธาตุไฟหรือเตโชธาตุ ใช้ในทางคงกระพันชาตรี 4.ระ คือ ธาตุลมหรือวาโยธาตุ ใช้ในทางกำบัง ล่องหน
สะกดจิ้งจ

ประจุขาด หมายถึง วิธีคํากล่าวลาลึกษาของพระ เป็นการบอกคีนลึกลึกษาของพระที่จะลึกล ส่วนคาถา
ประจุขาดได้แก่

พุทธี ปจจกขามิ	ข้าพเจ้าบอกคีนพระพุทธร
ธมมึ ปจจกขามิ	ข้าพเจ้าบอกคีนพระธรรม
สงฆ์ ปจจกขามิ	ข้าพเจ้าบอกคีนพระสงฆ์

การกล่าวลาลึกษา หรือการบอกคีนลึกลึกษาบท เป็นการถอนตัวออกจากพุทธศาสนาจากสมณะเพศ
กลับไปเป็นเพศคฤหัสถ์ดั้งเดิม คาถาประจุขาดจึงมีความหมายในการ “ถอน” อะไรบางอย่างออกไป ซึ่งอาจจะ
เป็นสิ่งที่ไม่ดี สิ่งชั่วร้าย อย่างโรคร้ายไข้เจ็บเป็นต้น

ถ้าไม่ถูกเอาบระเพ็ด ๗ ท่อน ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น รากกล้วยตึบ ๑ ใบกระท่อม ๑
รากหนาด ๑ รากมะปรางหวาน ๑ เถาหญ้านาง ๑ รากสะเดา ๑ ยาข้าวเย็น ๑
รากตาลโดนด ๑ ดอกบัวหลวง ๑ ดอกมะลิ ๑ จันทน์ทั้ง ๒ รากชะมดต้น ๑ รวม
เสกด้วยพระไตรสรณาคม ขวัญข้าว ๑ สลึง ต้มรับประทานแล ฯ (NPT007-
024, 6.)

พระไตรสรณาคม เป็นบทสวดมนต์หมายถึง การถึงสรณะทั้ง ๓ ได้แก่ พระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์
เป็นที่พึ่งที่ระลึก มีคาถาดังนี้

พุทธี สรณึ คจฉามิ ธมมึ สรณึ คจฉามิ สงฆ์ สรณึ คจฉามิ
ทุติยมปิ พุทธี สรณึ คจฉามิ ธมมึ สรณึ คจฉามิ สงฆ์ สรณึ คจฉามิ
ตติยมปิ พุทธี สรณึ คจฉามิ ธมมึ สรณึ คจฉามิ สงฆ์ สรณึ คจฉามิ

ยามือชื่อนารยณ์เปลื้องอำพร ให้ปรงรากมะเขือขึ้น ๑ รากมะอีก ๑ ราก
ชีกาแดง ๑ รากหญ้าคา ๑ รากหญ้านาง ๑ รากเท้ายายม่อม ๑ รากคนทา ๑
หัวคล้า ๑ รากปืบ ๑ รากมะแว้งเครือ ๑ รากไม้รวก ๑ รากหวายขม ๑ ราก
มะพร้าว ๑ รากพุงดอ ๑ รากระงับ ๑ รากชุมเลียงป่า ๑ รากจิงจ้อ ๑ แก่นสน
๑ แก่นมะหาด ๑ แก่นล็ก ๑ ลักชี ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ขมิ้นอ้อย ๕ แวนลง ๕
พระองค์ บอระเพ็ด ๗ ท่อน ลงด้วยหัวใจพระธรรม ๗ คัมภีร์ ก้านสะเดา ๓๓
ก้าน รวมปลุกเสกด้วยพุทธคุณ ใส่หม้อต้ม แก้วใส่นิบาด ตาแดง ตาขาว ตา
เหลือง แก้วจับ แก้วรากลาค สันนิบาต อีดำอีแดง ไข่เหนียว ไข่ใต้ ๆ ยานี้ของ
หมอเขียน ๆ หมอคล้ายให้ใช้ดีมาก ฯ (NPT007-009, 20.)

พุทธคุณ เป็นชื่อคาถาในบทสวดมนต์ที่กล่าวถึงคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุที่คำขึ้นต้นของ
พุทธคุณขึ้นต้นด้วย “อิติปิ โส” คาถาพุทธคุณนี้จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “คาถาอิติปิ โส” คาถาพุทธคุณว่าดังนี้

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชาจรณสมปนโน สุโคโต

โลกวิทู อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ สตถาเทวมนุสสานํ พุทโธ ภควาติ

3. การใช้พิธีกรรม คาถาอาคมกำกับการปรุงยา ในขณะที่กำลังปรุงยาสมุนไพร เพื่อให้การปรุงสำเร็จ
เรียบร้อยไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าการทำพิธีกรรม และการสวดด้วยมนต์คาถาจะทำให้การรักษา
หรือยาสมุนไพรที่ปรุงนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น

ขนานหนึ่งเอาไข่ไก่ เอาแต่ไข่แดง ผิวไม้ไผ่ เอาเท่ากันบดทาฝ้าตีน รกมือออกก็
ออกแล ลูกตายในท้อง เอาหัวดองดิง ๑ ชีวัสต ๑ บดแล้วเสกด้วยคาถานี้ ปุพพ
มโททิตมม สรํ สเรน วิโยชเย บำราบพยัญชนะตัวตันแปรเสียวออกมาตั้งแต่เบื้อง
ต่ำแล้วออกจากคับพะสะ เสกตามกำลังวัน แล้วเอายานั้นปิดที่สะดือลูกตายใน
ท้องก็ตีวิเศษนั้แล (NPT003-010, 12.)

ปุพพ มโททิตมม สรํ สเรน วิโยชเย หรือที่ถูกต้องตามไวยากรณ์ภาษาบาลีคือ **ปุพพ มโธฐิต มสสรํ**
สเรน วิโยชเย เป็นระบบไวยากรณ์ในสนธิกัณฑ์ คัมภีร์กัจจายนสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ถือว่าเก่าแก่
ที่สุด ที่ยังปรากฏใช้กันอยู่ในหมู่ผู้สนใจศึกษาภาษาบาลี เพราะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไป
เหมาะสำหรับนำมาเป็นอุปกรณ์ใช้ในการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

ในหนังสือกัจจายนสูตรปาฐะแปล รวบรวมและเรียงเรียงโดย พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปัญญา แปล
ข้อความนี้ไว้ว่า “นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ให้วางไว้ข้างหน้า ไม่ให้มีสระ” ซึ่งหมายถึง
การแยกเอาตัวพยัญชนะตัวหน้า “ออก” จากสระ คำว่า “ออก” เป็นเหมือนคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับตำรายา

ขนานนี้ เนื่องจากตำรายาขนานนี้กล่าวถึง การใช้สมุนไพรเพื่อรักษาแม่ที่ทารกตายในครรภ์ โดยการนำสมุนไพรมาบดแล้วเสกด้วยคาถา **บุพพ มโหฺจฺจิตฺ มสฺสํ สเรน วิโยชเย** ตามกำลังวัน แล้วจึงเอายาที่ผ่านการเสกคาถานี้แล้วมาปิดที่สะดือเพื่อให้ทารกที่ตายในครรภ์ “ออก” จากครรภ์มารดา

เสกตามกำลังวัน หมายถึง ให้กล่าวคาถาที่ว่ามานี้ตามกำลังของวันทั้ง 7 ในหนึ่งสัปดาห์ สันนิษฐานว่า ให้เสกคาถานี้ตามกำลังวันที่ทำการรักษา ได้แก่ วันอาทิตย์ 6 จบ วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 8 จบ วันพุธ 17 จบ (ถ้าหลังหกโมงเย็นให้กล่าวคาถา 12 จบ เพราะถือว่าเป็นวันพระราหู พุทธกลางคืน) วันพฤหัสบดี 19 จบ วันศุกร์ 21 จบ และวันเสาร์ 10 จบ

ลัทธิการียะ จะกล่าวลักษณะลมนินิบาท ๗ ประการ มีอาการตีนมือสั่น พุดเสียงสั่นทำปากขมขมิบ ให้ปวดหัวจับสั่น เมื่อยทั้งตัว ครั้นมันแก่เข้ากลายเป็นมือตายตีนตายไปทั้งตัว ไหวตัวไม่ได้ นอนกินข้าวกินน้ำ กำหนด ๗ ปีตาย แพทย์สมมติเรียกว่า ลมตะคริว หรือเรียกว่า สันนิบาตลม แก้วด้วยยานี้ รากเล็บมีอนาง ๑ อ้อยแดง ๑ ขอบชะนางแดง ๑ รากพันงูแดง ๑ ลูกชี่กาแดง ๑ รากทองแดง ๑ พญายา ๑ รากตะลุมพุกแดง ๑ ยาข้าวเย็น ๑ สมอทั้ง ๓ เมื่อเอาลงหม้อ เงินขวัญข้าว ๑ สลึง เสกด้วยสัพพาสี แล้วต้มรับประทานแล ๓๑ (NPT007-024, 5.)

สัพพาสี เป็นชื่อคาถาที่หมอยาสมัยโบราณใช้เสกตัวยาลงหม้อต้มยา ที่มาของคาถานี้ น่าจะมาจาก “บทชัฒขันธปริตตัง” ในบทสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน และด้วยเหตุที่บทชัฒขันธปริตตังนี้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สพพาสี” จึงได้ชื่อว่า “สัพพาสี” นั่นเอง ซึ่งมีคาถาวาดังนี้

สพพาสีวิสาขตินิ ทิพพมนตาคหิ วियยมนาเสติ วิสั โฆริ์ เสสญจาปี ปริสสยั
อาณกเขตตมฺหิ สพพตฺถ สพพทา สพพปาณินิ สพพโสปี นิวาเรติ ปริตตฺนตมภณาม เห

4. การใช้พิธีกรรม คาถาอาคมกำกับการใช้ยาสมุนไพร เมื่อเวลาจะใช้ยาสมุนไพรอาจจะมีการข้อกำหนดในการใช้ว่าต้องมีพิธีกรรม หรือการใช้คาถาอาคมเสกกำกับตัวยาก่อนใช้ยาสมุนไพรนั้นๆ ตัวอย่างเช่น

ยาแก้มารประจน เอาว่านน้ำ ๑ ว่านหางช้าง ๑ เปล้าน้อย ๑ พริก ๑ ขิง ๑ ดีปลี ๑ บดปั้นแห้งไว้ ไล่น้ำร้อนก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ เมื่อจะกินเสกด้วยคาถาถอน
โบสถ์เถิด ๓๑๓ (NPT007-003, 17.)

การใช้คาถาถอนโบสถ์เสกกำกับตัวยาสมุนไพรก่อนที่จะกิน คาถาถอนโบสถ์ เป็นคาถาที่ใช้แก้คุณไสย หลากๆ อย่าง มักใช้เสกน้ำมันต์เอารดอบแก้กระทำยาพิษทุกชนิดทั้งคุณผีและคุณคน เสน่ห์ยาแฝด แก้มเพลม พัด ผังรูป ผังรอย ใช้เสกแป้งพอกถอนคุณออกสิ้น ถอนแก้กระทำได้ทุกประการ จะถอนหรือจะเรียกเข้าไซ้ หรือเรียกไปบอนได้ทั้งสิ้น เสกโพลฝนทา แก้ปวดบวมสารพัด มีคาถาว่าดังนี้

สมุหนะย สมุหนติ สมุหโต สีมาคติ พุทเสมย์ สมุหนิตพโพ เอว์ เอหิ ฯ
นะ-เคลื่อน โม-ถอน พุท-คลอน ธา-เคลื่อน ยะ-เลื่อน หลุดหาย ฯ

ยา ๗ วัน ชิง ๑ แห้วหมู ๑ พิลังกาสา ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ พริก ๑ ดีปลี ๑ ใบสะเดา
๑ อุปะเทยาสรรพคุณลีการ ถ้ำเจ็บตา ถ้ำเจ็บเสียดแทงลายน้ำแรมคีนไล่ตาแล ...
ถ้ำชีไหลแลออกเอายา ๖ เม็ด เสก ๙ คาบ เอาเม็ด ๑ ชัดขึ้นถวายเป็นแก้วเทวดา จึง
เอา ๕ เม็ดนั้น ห่อผ้าเขียวรอบตัวกันสารพันอันตรายแล... (NPT007-003, 17.)

ยาขนานนี้มีชื่อว่า ยา ๗ วัน มีส่วนผสมสมุนไพรหลายอย่างสามารถแก้ไขรักษาอาการของโรคได้หลายชนิด ขึ้นอยู่กับน้ำกระสายยาและวิธีการใช้ยา ในส่วนนี้ต้องการนำเสนอให้เห็นถึงการนำยา ๗ วันที่ทำเป็นเม็ด มาใช้นอกเหนือไปจากการรักษาอาการของโรค โดยนำยาทั้ง 6 เม็ด มาเสก 9 ครั้ง แต่ไม่ได้ระบุว่าต้องเสกด้วยคาถาหรือมนต์ใด เข้าใจว่าน่าจะเป็นมนต์คาถาที่เป็นที่รู้จักกันของเจ้าของตำรับยา จากนั้นให้เอายา 1 เม็ด โยนชดขึ้นไปบนอากาศเพื่อถวายเป็นแก้วเทวดาในชั้นฟ้า และนำยา 5 เม็ดที่เหลือห่อผ้าไว้แล้วนำมาพันเกี่ยวไว้รอบตัวหรือเอว เพื่อกันภัยอันตรายต่างๆ

ในส่วนนี้เองก็เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับยาสมุนไพรที่นำมาใช้ในการป้องกันอันตรายอื่นๆ นอกเหนือไปจากโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งก็มีวิธีใช้ที่แตกต่างไปจากการรักษาโรคอย่าง การกิน การทา การพอก เป็นต้น และมีพิธีกรรมประกอบการใช้คือการเสกคาถากำกับ และนำยาโยนชดขึ้นไปอากาศเพื่อถวายเป็นแก้วเทวดาให้คอยปกป้องรักษาจากอันตราย

หญิงเจ็บเพื่อเลือด มันให้หอมแห้งไปก็ดี เอายานี้กิน เอาแก่นมะหาด ๑ แก่น
แลมทะเล ๑ แก่นปฐุ ๑ แก่นประดู่ ๑ ข่าตาแดง ๑ เออลิ่งละ ๓ บาท ผักส้มป่อย
๑ บาท ผ่าง ๑ บาท ดอกคำ ๑ บาท เลือดแรด ๑ บาท น้ำใบส้มมะขามทะนาน
๑ น้ำใบกระเช้าทะนาน ๑ เหล้าเค็มทะนาน ๑ ยาทั้งนี้ใส่หม้อให้ฝืนกแล้วเอาขึ้น
ตั้งให้เดือดพลุ่งหนึ่งอย่าให้ล้นได้ ลงเสียจากไฟ เอาทองคำ ๑ บาท ผูกคอหม้อ
แล้วฝังข้าวเปลือกไว้ ๑๕ วัน เมื่อจะกินเอาดอกไม้ ธูปเทียน บูชากินเถิดหายแล
๗๑๗ (NPT007-003, 19.)

พิธีกรรมการใช้ยา เมื่อจะนำมาบริโภคให้เอาดอกไม้ รูปเทียน บูชายาเสียก่อน

แล้วค่อยกิน

คติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาไทยดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกันในสังคมไทย ในอดีตอยู่ 2 เรื่องคือ ความเชื่อเรื่อง “ผี” และความเชื่อเรื่อง “พุทธศาสนา” โดยวางตัวให้ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นผู้กระทำ ผู้ทำร้าย ผู้ที่ก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ นานา ในขณะที่เดียวกันก็วางตัวความเชื่อในเรื่อง “พุทธ” เป็นผู้ที่เข้ามาแก้ไข เข้ามาช่วยบำบัด ปัดเป่า บรรเทาความเจ็บป่วย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคาถาที่ใช้ลงหรือเสกกำกับด้วยยาสมุนไพร คาถาที่ใช้ประกอบการปรุงยา คาถาหรือพิธีกรรมในการบูชายาสมุนไพรก่อนใช้งาน สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้เห็นถึงการแบ่งแยกบทบาท หรือสถานภาพของ “ผี” กับ “พุทธ” ในด้านสุขภาพของผู้คนในสังคมไทยอย่างชัดเจน

เป็นที่แน่ชัดว่า ก่อนพุทธศาสนาจะเข้ามาในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การมีอยู่ของ “ผี” หรือธรรมชาติได้สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์มาอย่างยาวนาน ความเชื่อเรื่องผีและธรรมชาติได้อยู่กับมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย หากมีเรื่องราวที่ไม่ดีเกิดขึ้นก็เชื่อว่า “ผีทำ” หรือหากมีเรื่องราวที่ดี ๆ เกิดขึ้นก็เชื่อว่า “ผีให้” ดังนั้นหากมนุษย์เจ็บไข้ได้ป่วยจากโรคร้ายจึงมีความเชื่อว่า “ผีทำ” ดังนั้นถ้าจะแก้ไขจะต้องแก้ที่ “ผี” โดยผ่านความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดมา จนกระทั่งผู้คนในดินแดนนี้ ได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาในชีวิตและสังคมของตัวเอง ด้วยความที่พุทธศาสนาได้อา “วิชา” คือ ความรู้ ทั้งทางธรรม และทางโลก โดยเฉพาะความรู้ทางการแพทย์เข้ามา ผู้คนจึงได้รับเอา “พุทธ” มาแสดงในบทบาทของผู้ที่นำความรู้แจ้งเข้ามาเป็นยารักษาโรค ขณะเดียวกันก็ค่อย ๆ ผลักไส หรือลดทอนบทบาทของ “ผี” ให้เหลือเพียงการเป็นผู้กระทำให้เกิดโรคร้าย และความเจ็บป่วยเท่านั้น

บรรณานุกรม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2536. "คติความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทยในจังหวัดนครปฐม." In *วัฒนธรรม
พื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มณี พยอมยงค์. 2536. "ความเชื่อของคนไทย." In *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

